

Motiejiaus Valančiaus *Vaikų knygelės* leidybos pėdsakais

Džiuljeta Maskuliūnienė

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
dziuljeta.maskuliuniene@lnb.lt

Anotacija. 1868 metais pasirodė dvi Žemaičių vyskupo Motiejiaus Valančiaus (1801–1875) knygos – *Vaikų knygelė* ir *Paaugusių žmonių knygelė*. Jos žymi lietuvių vaikų ir paauglių literatūros pradžią. Tą liudija knygų pavadinimai, nurodantys adresatą – vaikus ir paaugusius žmones – paauglius, jaunuolius. Svarbu tai, kad Valančius mąsto apie specifinį skaitytoją – vaiką.

Šio straipsnio tikslas – aptarti, kokią leidybos kelią nuėjo Valančiaus *Vaikų knygelė*, kokių svarbiausių modifikacijų (tekstinių ir vizualinių) patyrė šis didaktinių apsakymų rinkinys. Straipsnyje tiriami šie aspektai: 1) tekstų atrankos ir jų pateikimo klausimai, 2) tekstų autentiškumo, t. y. to, kas paremta pirmuoju leidimu (spausdintiniu originalu), išsaugojimas, 3) koks buvo Valančiaus tarmiškai parašytos *Vaikų knygelės* tekstų pateikimas bėgant laikui. Valančiaus *Vaikų knygelės* leidybos keliai labai iškalbingi: jie atspindi ir Lietuvos istoriją, ir lietuviškų tekstų redagavimo istoriją (spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo metus, kontrafakcijos reiškini, lietuvių išeivijos Jungtinėse Amerikos Valstijose kultūrinius darbus, sovietmečio ideologijos nuostatas, perėjimą prie moderniosios tekstologijos taikymo leidžiant senuosius tekstus).

Labai svarbu pabrėžti tai, kad Valančiaus kūrinių kalbinė raiška, ypač stiliaus klodas yra įdomus reiškinys visoje lietuvių literatūroje. Paradoksalu, bet, leidžiant pakartotinius leidimus, neretai nukentėdavo būtent stilistinis kūrinių sluoksnis, būdavo niveliuojama tarmė, tad „nutrinta“ ir nemaža autentiškojo sluoksnio dalis, egzotiškas XIX a. didaktinės prozos dvelksmas. Darbe pasitelkiama interdisciplininė tyrimų prieiga, derinamos literatūrologijos, tekstologijos ir dailėtyros tyrimo perspektyvos.

Pagrindinės sąvokos: Motiejus Valančius, *Vaikų knygelė*, lietuvių vaikų literatūra, leidyba, redagavimas, kūrybos autentiškumas, iliustracija.

In the Footsteps of Publishing of Motiejus Valančius' *Vaikų knygelė*

Abstract. 1868 was a fateful year for Lithuanian children's literature, as two books by Samogitian Bishop Motiejiaus Valančius (1801–1875) appeared: *Vaikų knygelė* (Engl. Children's Book) and *Paaugusių žmonių knygelė* (Engl. Adolescence Book). They mark the beginning of literature for Lithuanian children and teenagers. This is evidenced not only by the symbolic titles of both books, which indicate the addressee – children and teenagers, young people. It is important that Valančius thinks about a specific reader – a child, so in the Foreword of the *Vaikų knygelė* he hopes that “children will not regret while reading” his book, that is, they will not get bored. The author thinks that children while reading *Aukso altorius* (Engl. Golden Altar) only find prayers and litanies, however, they want to learn about interesting things to tell others, and if they do not find such things, “sometimes they can't even learn”. Therefore, it is necessary to read special books for children in the post-elementary period. It was a modern approach in those times, which is not outdated even today.

Gauta: 2023-01-14. Priimta: 2023-04-14.

Received: 14/01/2023. Accepted: 14/04/2023.

Copyright © 2023 Džiuljeta Maskuliūnienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

The article aims to discuss the publishing path of Valančius' *Vaikų knygelė* as well as the most important modifications (textual and visual) this collection of didactic short stories underwent. The article analyses the following aspects: 1) issues of selection of texts and their presentation; 2) preservation of the dimension of authenticity of texts; 3) what was the presentation of the texts of Valančius' *Vaikų knygelė* written in dialect over time.

It is very important to emphasize that the linguistic expression of Valančius' works, especially the stylistic layer, is an interesting phenomenon in all Lithuanian literature. Paradoxically, when the reissues were published, the stylistic layer of the works was often affected, the dialect was levelled, so a considerable part of the authentic layer, the exotic whiff of didactic prose of the 19th century, was "erased". The interdisciplinary research approach is employed in the present research, the perspectives of literary studies, textology and art studies are combined: it is based on the scientific insights of the literary expert and textologist Paulius Subačius, the analysis of the illustrations of various editions of Valančiaus' *Vaikų knygelė* by the art critic Ingrida Korsakaitė, the considerations of the literary researcher Vanda Zaborskaitė on the aesthetic value of the archaic nature of Valančius' text, etc.

Keywords: Motiejus Valančius, *Vaikų knygelė*, Lithuanian children's literature, publishing, editing, the authenticity of creation, illustration.

Įvadas

1868 metai buvo lemtingi lietuvių vaikų literatūrai – tada pasirodė dvi Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus (1801–1875) knygos – *Vaikų knygelė* ir *Paaugusių žmonių knygelė*. Jos žymi lietuvių vaikų ir paauglių literatūros pradžią. Tą liudija ne tik simboliški abiejų knygų pavadinimai, nurodantys adresatą – vaikus ir paaugusius žmones – paauglius, jaunuolius. Svarbu tai, kad Valančius mąsto apie specifinį skaitytoją – vaiką, todėl *Vaikų knygelės* „Prakalboje“ jis viliasi, kad jo knygą „vaikai skaitydami nesiilgės“, tai yra nenuobodžiaus. Autorius svarsto, kad vaikai skaitomame *Aukso altoriuje* terandą maldų ir litanijų, tačiau jie norį sužinoti įdomių, kitiems pasakotinių dalykų, o tokių neradę – „kartais negebba nė mokyti“. Todėl poelementoriniu laikotarpiu būtina skaityti specialias vaikams skirtas knygas. Tai buvo tiems laikams modernus požiūris, nepasenęs ir šiandien.

Šio straipsnio tikslas – užčiuopiant bendriausias tendencijas, pirmą kartą apžvelgti, kokių leidybos kelių nuėjo Valančiaus *Vaikų knygelė*¹, kokių svarbiausių modifikacijų (tekstinių ir vizualinių) patyrė šis didaktinių apsakymų rinkinys. Straipsnyje tiriami šie aspektai: 1) tekstų atrankos ir jų pateikimo klausimai, 2) tekstų autentiškumo, t. y. to, kas paremta pirmuoju leidimu (spausdintiniu originalu), išsaugojimas, 3) koks buvo Valančiaus tarmiškai parašytos *Vaikų knygelės* kūrinių pateikimas bėgant laikui. Straipsnyje sąvoka *autentiškas tekstas* suprantama dvejopai. Kalbant literatūrologiškai apie Valančiaus meninį pasaulį, jo kūrinių estetines ir literatūrinės reikšmes ši sąvoka reiškia tokį nuo mūsų laikų nutolusį kūrinį, kuris leidžia praėjusios epochos vaizdą išvysti tuo metu gyvenusio kūrėjo akimis. Toks literatūrinis vaizdavimas remiasi „tikru“ gyvenimu ir suteikia literatūrai pažintinės vertės². Tekstologine prasme *autentiškas tekstas* suprantamas kaip „tekstas,

¹ Valančiaus *Vaikų knygelės* leidimai aptariami pasinaudojant anksčiau šio straipsnio autorės atliktais tyrimais (žr. Maskuliūnienė, 2001, 2003, 2004, 2018).

² Plg. „Daugybę autentiškiausių valstiečių buities vaizdų pateikia Žemaitė ir Vaižgantas. Visi tie vaizdai savo konkretumu ir gyvumu leidžia mums tarsi savo akimis pamatyti aprašomus miestus, kaimus, peizažus ir interjerus, žmonių santykius, papročius, madas, etiketą“ (Zaborskaitė, 1982, p. 33).

visais požiūriais artimas šaltiniui, t. y. nepatyręs konvertavimo, redagavimo ir kontaminavimo procedūrų, paprastai – fonetinį pavidalą ir šaltinio grafinę specifiką išlaikęs tekstas“ (Subačius, 2001, p. 75). Paulius Subačius priduria, kad „[I]eidybos praktikoje autentišku dažnai pavadinamas bet koks redaktoriui pasitikėjimą įkvepiantis, seno šaltinio, nuo autorizuoto nenutolęs tekstas“ (Ibid.).

Labai svarbu pabrėžti tai, kad Valančiaus kūrinių kalbinė raiška, ypač stiliaus klodas, yra įdomus reiškinyms visoje lietuvių literatūroje. Paradoksalu, bet, leidžiant pakartotinius leidimus, neretai nukentėdavo būtent stilistinis kūrinių sluoksnis, būdavo niveliuojama tarmė, tad „nutrinta“ ir nemaža autentiškojo sluoksnio dalis, egzotiškas XIX a. didaktinės prozos dvelksmas. Straipsnyje pasitelkiama interdisciplininė tyrimų prieiga, derinamos literatūrologijos, tekstologijos ir dailėtyros tyrimo perspektyvos: remiamasi literatūrologo ir tekstologo Subačiaus mokslinėmis įžvalgomis, dailėtyrininkės Ingridos Korsakaitės Valančiaus *Vaikų knygelės* įvairių leidimų iliustracijų analize, literatūros tyrėjos Vandos Zaborskaitės svarstymais apie Valančiaus teksto archajiškumo estetinę vertę ir kt.

***Vaikų knygelės* leidybos kelias**

Garsioji Valančiaus *Vaikų knygelė* nuėjo ilgą ir sudėtingą leidybinį kelią. Mažo formato, nedidelės apimties knygelė buvo išleista 1868 metais Tilžėje. Ją sudarė 17 apsakymų, 100 puslapių. Tai buvo pirmoji iliustruota („su abrozdelejs“) knygelė lietuvių vaikų literatūroje. Knygą pagyvina 15 spalvotų litografijų, kurių autorius nežinomas: „Visiems apsakymams, išskyrus du, tenka po paveikslėlį. Trumpas paaiškinantis užrašas, būdingas senosios knygų grafikos elementas, iš karto kiekvieną paveikslėlį iliustratyviai susieja su atitinkamu knygos tekstu“ (Korsakaitė, 2001, p. 15). Vienintelis žinomas iki mūsų dienų išlikęs knygelės pirmojo leidimo egzempliorius yra Lenkijoje, Poznanės universiteto bibliotekoje, į kurią ši svarbi lietuvių kultūrai knyga po Antrojo pasaulinio karo atkeliavo iš Karaliaučiaus universiteto bibliotekos (*Lietuvos TSR bibliografija*, 1988, p. 264). Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomas pirmojo autentiško leidimo mikrofilmas.

Tais pačiais 1868 metais *Vaikų knygelė* buvo perleista 5 000 egzempliorių tiražu. Šis pirmasis perleidimas liko identiškas pirmajam leidimui. Čia tik nebuvo nurodyta leidimo vieta ir laikas. Tai lėmė, kaip žinoma, tuometinės istorinės-politinės sąlygos. Kontrafakiniai leidiniai – spaudos draudimo laikų realija, kai saugumo sumetimais tyčia buvo spausdinama klaidinanti data arba knyga išeidavo ir visai be jokios datos. Pasak dailėtyrininkės Korsakaitės (2001, p. 19), „[b]ibliografams žinoma trylika Lietuvos ir užsienio bibliotekose esančių 1868 m. *Vaikų knygelės* egzempliorių“³.

Antrą kartą *Vaikų knygelė* išleista tame pačiame mieste 1891 metais (su 1864 metų kontrafakcija). Litografijų čia jau nebėra, bet kontrafakinio leidinio viršelį puošia religinis

³ 1868 m. leidimo ir vėlesnių leidimų knygelė buvo eksponuojama Maironio lietuvių literatūros muziejuje 2021 m. surengtoje kolekcininko Dariaus Lebedzinsko vaikų knygų parodoje (apie tai plačiau žr. Meškauskaitė, 2021).

paveikslėlis „Viešpats Jėzus laimina vaikelius“. Iš tekstologinio taško žiūrint, pastarasis leidimas yra aktualus tuo, kad šiuo atveju susiduriama su pirma nemažai svarbių pakeitimų padariusia teksto redakcija. Knygelę redaguotojai akivaizdžiai stengėsi „pagerinti“. Iš 17 apsakymų buvo palikti tik 9, žemaičių dounininkų tarmę disciplinuoja redaktorių pastangos subendrinti kalbą. Tačiau tuo keliu einant, pernelyg daug prarandama, dingsta tarmės koloritas, nukenčia nepakartojamas Valančiaus stilius. Iš teksto pranyko įdomūs valančiški epitetai, pasakymai. Pavyzdžiui, apsakyme „Gustis kručas“ 1868 metų leidime rašoma: „Wajkelis derlingas dajlej auga“ (Valančius, 1868, p. 9), o 1891 metų leidime apsakymas pervadintas į „Augustinas Kruczius“, čia praleistas svarbus epitetas *derlingas – vaikelis dailiai augo* (Valančius, 1891, p. 14); konkretesnis pasakymas *Barbora tujaus gawa susiedusi wajkieli kiauliems ganiti* (Valančius, 1868, p. 10) naujajame variante pakeistas į *Barbora tujaus gavo vaikelį kiaulems ganyti* (Valančius, 1891, p. 15). Pasakytina tai, kad 1891 metų leidime skliaustuose tikslinami, paaiškinami kai kurie senstelėję ar vaizdingesni Valančiaus žodžiai: *lomentorių (abecelą), priveizėsiu (prižiūrėsiu), rausė (kasė), skrajodamas (bėgiodamas)* (Valančius, 1891, p. 15–16) ir kt. Akivaizdu, kad taip rūpintasi vaiku skaitytoju, tačiau iš dalies nukenčia teksto meniškumas. Pats Valančius savo kūrinius vadina *pasakomis*, o 1891 metų leidime *pasakos* redaktorių pakeičiamos į *pasakojimus*. Įvairių neatitikimų išties nemažai. Pakitęs ir teksto segmentavimas, pavyzdžiui, pastraipos prasideda kitose vietose, ne visose preciziškai išlaikoma autentiška sintaksė (kai kurie sakiniai suskaidyti į dvi dalis) ir pan. Knygelės pradžioje pateikiama „Trumpa biografija vyskupo Voloncausko“, įdėta žymiojo žemaičių ganytojo fotografija – matyti, kad leidinys, išėjęs jau po autoriaus mirties, turi ir šviečiamųjų išsipareigojimų. Manoma, kad šį leidimą parengė seminaristai. Jie greičiausiai ir bus sprendę, kuriuos tekstus dėti, kuriuos – ne. Antai į apsakymų rinkinį nepateko „Petronėlė“, „Petris ir Onelė“ ir kiti kūriniai. Tačiau būtina pabrėžti, kad geriausieji Valančiaus apsakymai „Mikė melagėlis“, „Prancė paukštvanagėlis“, „Melninkas“ ir kiti buvo išspausdinti ir pasiekė tuometinį adresatą. Be to, svarbu pasakyti, kad pirmieji du leidimai išleisti žemaičių tarme, o vėlesni – suredaguoti bendrine kalba. Žinoma, negalima XIX a. leidybinei situacijai taikyti šiuolaikinės tekstologijos supratimo, tačiau konstatuotina, kad kalbamas leidimas nepasižymi pirminio teksto skrupulingu paisymu (iš pagrindinio, autoriaus sudaryto apsakymų korpuso atrenkami tam tikri tekstai, keičiama jų sintaksė ir leksika, kai kurie gramatikos dalykai). Šiame leidime pradėta aiški tekstų populiarinimo ir kalbos subendrinimo strategija – ne kartą buvo taikoma ir vėliau leidžiant Valančiaus tekstus. Apie to meto tekstologinę situaciją Subačius (2001, p. 528) teigia: „[S]paudos draudimo laikais stokota elementarių galimybių paisyti autentiškumo principo (retinta mano – Dž. M.). Pereinant prie Vakarų aukštaičių tarmės pagrindu susiklosčiusios bendrinės kalbos, redaktoriams teko spręsti tarminių tekstų transponavimo problemą. Ji lituanistinių tekstologinių svarstybų centre išliko visą XX a.“⁴. 1891 metų knygelės yra išlikę keletas egzempliorių Lietuvoje, vienas – Sankt Peterburge.

⁴ Plačiau apie tuometinę bendrinės kalbos situaciją žr. Venckienė, 2007.

Pirmą kartą išleisti Valančiaus raštus (sykiu ir *Vaikų knygelę*) buvo sumanyta minint 100-ąsias jo gimimo metines. Šio rinkinio leidybos istoriją pirmajame naujausių *Raštų* (2001) tome „Redakcinėse pastabose“ išsamiai aprašo jų rengėjas Vytautas Vanagas (2001, p. 799): „Iškėlė tą mintį Vaižgantas, kuris parengė ir *Tėvynės sarge* 1900 m. išspausdino šių raštų skelbimo projektą, numačiusį dešimties tomų leidinį. Projektas be atgarsio neliko, tačiau bandymas jį realizuoti, kuris radosi tarp Amerikos lietuvių išeivių, baigėsi lėšų rinkimu ir vienos kitos M. Valančiaus sukakčiai skirtos jo knygos išleidimu. Likęs neįgyvendintas skatinamas jubiliejinės progos, šis maksimalistinis užmojis nesusilaukė realizacijos per visą tolesnį šimtą metų“.

XX a. pradžioje (1905 m. ir 1907 m.) *Vaikų knygelė* buvo išleista Bitėnuose (taip pat trumpesnis 9 apsakymų variantas). 1905 metų leidimas irgi yra nedidelio formato (bet ne toks, koks buvo pirmojo leidimo). Knygelės pradžioje publikuojama „Trumpa biografija vyskupo Motiejaus Valančiausko“ (autorius nenurodytas), kur kalbama ir apie vyskupo meilę vaikams: „Įpatingai mylėjo mažus vaikus, kuriems, ne vien tiktai dermavodamas, bet ir teipjau kur nors sutikęs, dalino kryžučius, knygėles, abrozdelius; paprasta jo dovana dėl mažų vaikeliu buvo kringeliai – dėlto – kaip tiktai pasirodydavo Kaune ant ulyčios, iš visų pusių apspisdavo jį vaikai, norėdami išgirsti kokį nors pamokinimą, o rasit ir gaut po kringelį“ („Trumpa biografija...“, 1905, p. 6). Spalvotų iliustracijų įklijų čia nebėra, knyga kukliai dekoruota augaliniais motyvais. Gale matyti įspaustas vandenženklis.

Pakartoti pirmąjį leidimą su spalvotomis litografijomis pabandė Šv. Kazimiero draugija. Vilniuje 1918 metais Martyno Kuktos spaustuvėje buvo spalvotai atspausdintos graverio Chonono Laskovo litografijos. „Naujas spalvoto viršelio piešinys primena Petro Rimšos viršelio Klemenso Skabeikos elementoriui *Kas skaito rašo – duonos neprašo* (1915) motyvą, kuris savo ruožtu plėtojo to paties autoriaus skulptūros ‘Lietuvos mokykla 1864–1904’ idėją“ (Korsakaitė, 2001, p. 17). Deja, meniškumo požiūriu vizualioji teksto pusė atsiliko nuo idėjos šaltinio.

Praėjus dešimtmečiui, 1928 metais, Kaune „Sakalo“ bendrovė išleido *Vaikų knygelę*, iliustruotą žymaus lietuvių dailininko Kazio Šimonio (1887–1978). „Toliau plėtodamas pirmuosiuose XIX a. jos paveikslėliuose pradėtą liaudišką kryptį, jis atkartojė ir kai kurias juose pavaizduotas scenas. Veikėjų figūras piešė stambesniu planu, fragmentiščiau perteikė buitinę aplinką, kraštovaizdį. <...> Po iliustracijomis įrašytos teksto citatos vis dar buvo įprastos ano meto lietuviškiems leidiniams“ (Ibid., p. 18). Apsakymus redagavo ir knygą spaudai parengė Leonas Kuodys (1902–1975), mokytojaudamas Panevėžyje. „Redakcijos žodyje“ Kuodys (1928, p. 3) rašo: „Redaguodamas šią Valančiaus „Vaikų knygelės“ laidą, ypačiai rūpinasi nieko neliesti joje autoriaus kalbos. Tačiau nieko neveikęs gavau kur - ne - kur (labai nedaug kur) prie autoriaus kalbos prikišti ir savo nagus... Čia neįdėjau autoriaus leidimo prakalbos, kuri man atrodė nedėtina; autoriaus prakalbą padariau iš kelių knygelės pabaigos eilučių, kurios, mano manymu, geriau pritinka knygelės pradžiai“. Knygos pabaigoje pateikiama redaktoriaus pastabų apie autoriaus kalbos ypatybes, o parašytame pradžios tekste apie Valančių sakoma, kad iš jo mokysimės „ir savo gimtosios kalbos“.

Antrą kartą sisteminti Valančiaus kūrybinį palikimą bandyta 1931 metais, leidžiant Valančiaus raštus Kaune. Juose paskelbta ne tik *Vaikų knygelė*, bet ir *Paaugusių žmonių knygelė*, *Palangos Juzė*, *Antano Tretininko pasakojimas*.

Raštus redagavo Juozas Balčikonis (1885–1969), žinomas lietuvių bendrinės kalbos puoselėtojas. Šis 1931 metų leidimas labai svarbus ir įdomus tekstologiniu požiūriu. *Raštai* pradedami „Redakto­riaus prakalba“. Tai jau sąmoningas gestas, redaktorius čia iškyla kaip svarbus, sprendžiantis, turintis tam tikrą tekstologinę programą asmuo. „Redakto­riaus prakalbos“ septyniuose punktuose išdėstomi pagrindiniai principai, kuriais remtasi redaguojant Valančiaus raštus. Antai antrasis punktas skelbia: „Valančiaus raštuose yra tam tikrų kalbos netaisyklingumų, kuriuos reikėjo ištaisyti. Barbarizmai, kurie mūsų laikams rodosi per daug svetimi, pakeisti savais dabar vartojamais žodžiais. Lygiai ištaisytos ir sintaksės klaidos, kurių apskritai Valančiaus raštuose ne daugiausia“ (Balčikonis, 1931, p. V). Kaip matyti, su autoriaus tekstu elgtasi laisvai, buvo keičiama ne tik rašyba (rašybos keitimas ne toks pavojingas grožinio teksto struktūrai), bet ir leksikos sluoks­nis, kai kur – sintaksė, kai kurių teksto vietų net iš viso atsisakoma, t. y. jis kupiūruojamas, kai kurie kūriniai iš viso nespausdinami (*Vaikų knygelė* šiuo požiūriu nukentėjo mažiausiai). Norminant kalbą, keičiami kūrinių pavadinimai, plg. „Mel­ninkas“ – „Malūnininkas“, „Niektikėjimai“ – „Niekų tikėjimai“ ir pan. Taip apiblunka rašytojo stilius, kai kur ir žemaitiškasis koloritas, ir Valančiaus tekstas netenka itin svarbaus dėmens. Valančiaus kūrinių tarminis klodas iš viso yra viena šio rašytojo teksto poetikos dominančių, todėl redaktorius turi elgtis labai apdairiai. Taigi matyti, kad redaktorius, remdamasis subjektyvia patirtimi, savo estetiniu skoniu ir to meto redagavimo praktika, sprendžia, ką verta išsaugoti, kas turi kalbinės ir meninės vertės, o kas – ne. Tačiau „Prakalboje“ aptinkama ir tokia redakto­riaus frazė: „Tekstas paliktas kiek galima neliestas“ (Ibid., p. IV), tai rodo, kad autoriaus teisių, originalaus teksto autentiškumo klausimas Balčikoniiui (apskritai tuometinei redakto­rystei) buvo žinomi ir suprantami dalykai. Problema buvo tokia – kiek galima kištis į tekstą, kiek galima jį keisti. Be minėtų pakeitimų, aptariamame leidinyje esama ir tekstologinių bei apskritai knygos rengimo laimėjimų. Gerai, kad neaiškūs žodžiai komentuojami knygos gale, žodynėlyje, o ne šalia, skliaustuose, kaip tai buvo daroma 1891 m. leidime. Taip mažiau blaškomas skaitytojas, negadinamas estetinis grožinio teksto įspūdis. Apskritai imant, 1931 metais Balčikonio parengtas Valančiaus raštų (sykiu ir *Vaikų knygelės*) leidimas buvo reikalingas ir svarbus: jis populiarino žemaičių rašytoją, gerokai išplatino jo tekstus (senesnieji leidimai buvo sunkiai gaunami), didaktinę prozą padarė prieinamą daugeliui žmonių. Leidimas gerai iliustruoja XX a. pirmos pusės lietuvių kalbos kodifikavimo pastangas ir to meto tekstologinę praktiką.

Po keturių dešimtmečių, jau sovietiniu laikotarpiu – 1972 metais vėl išleidžiami Valančiaus *Raštai*. Šį kartą – „Lituanistinės bibliotekos“ serijoje. Šio dvitomio redakto­rė – Birutė Vanagienė (1934–2011) (redakcinei kolegijai vadovauja Kostas Korsakas). Iš naujo buvo peržiūrėti Valančiaus apsakymai (*Vaikų knygelė*, *Paaugusių žmonių knygelė*). Dėl žinomų ideologinių užkardų skaitytojo nepasiekė Valančiaus apsakymai „Vingrai“, „Cigonai“, „Žydai“. Ideologinė revizija neapėjo ir atskirų įvairių apsakymų vietų, todėl

atsirado nemažai kupiūrų. *Dievas, Viešpats* visur rašoma pradendant mažąja raide ir pan.⁵ Pratarinėje (jos autorius nenurodytas) paaiškinama: „M. Valančiaus kalba – žemaičių tarmė – priartinama prie dabartinės literatūrinės kalbos“ („Pratarmė“, 1972, p. 6). Būtina akcentuoti, kad šitas leidimas vis dėlto rodo aiškų posūkį teksto autentikos link. Sugrąžinti ankstesniuose leidimuose pakeisti pavadinimai („Niektikėjimai“, „Melninkas“ ir kt.), išspausdinti visi apsakymai (išskyrus tuos, kurie užkliuvo cenzoriams), stengtasi kuo tiksliau perduoti patį tekstą. Įžanginiame Vytauto Vanago (1972, p. 36) straipsnyje sakoma: „Savo beletristika M. Valančius paliko mums ne tik literatūrinę vertybę, bet ir didelį kalbos lobį. Jo beletristika <...> daugeliu atvejų vienintelis medžiagos šaltinis lingvistikos mokslui – kalbos istorikams, leksikografams, dialektologams“. Knygos gale išspausdintas žodynėlis. Labai svarbu, kad Valančiaus žodynas paliktas nenormintas, pateikti tokie žodžiai, kaip *jaunitelys, jėb kaip, kamzuolė, kryžokas, lytotas, metavotis, nečystatos, padonasis* ir kt. Ilgą laiką šis dvitomis buvo pagrindinis Valančiaus studijų šaltinis. Šiuo metu *Lituanistinės bibliotekos* serija yra tarsi praradusi adresatą. Ji nebeatitinka šiandieninės tekstologijos reikalavimų, ir mokslo darbuotojams šis leidimas nebėra pakankamas, o vaikų auditorijai (juk jiems visų pirma buvo skirta daugelis Valančiaus apsakymų) – per sudėtingas.

1992 metais Valančiaus grožinių tekstų išleidžia vaikų ir jaunimo literatūros leidykla „Vyturys“. *Sakalėlio* serijoje, pradėtoje 1991 metais, publikuojami apsakymai, apysaka *Palangos Juzė*, taip pat Valančiaus surinktos patarlės, – visa tai apibendrintai pavadinta *Vaikų knygele*. Rinkinių parengė, paaiškinimus ir žodynėlį parašė Vanagienė, remdamasi Valančiaus raštų redagavimo patirtimi. Pasikeitus istorinei ir politinei situacijai, išspausdinti visi rinkinių apsakymai, sugrąžintos tekstų kupiūros. Taigi tekstologine prasme situacija gerėjo.

Būtina prisiminti ir išėivijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose išleistus Valančiaus *Vaikų knygelės* variantus. Per Atlantą *Vaikų knygelė* persikelia 1952 metais – ją 1 500 egzempliorių tiražu išleidžia Niujorko lietuvių leidykla „Gabija“. Knygoje nurodoma, kad ji perspausdinta iš „Sakalo“ bendrovės 1928 metais išleisto leidimo, suredaguoto Kuodžio. Knygos gale pateikiamas trumpas žodynėlis „Žodžių paaiškinimai“, informacinis tekstas „Motiejus Valančius“ (nepasirašytas). Jame Valančius ne tik išaukštinamas kaip „gudrus ir išmintingas vadovas“, bet ir kalbama apie jį kaip žodžio meistrą: „Jo raštų kalba dideliai graži, vaizdi ir, prof. Jablonskis pasakytų, žmoniška. Ypačiai gražus Valančiaus kalbos stilius: toks gyvas, toks nuoširdžiai šypsomas, toks savotiškas, žemaitiškai originalus. Jo raštų stilius gyvai primena mūsų didžiojo stilisto, prof. Jablonskio, kalbos stilių“

⁵ Subačius (2001, p. 530) pažymi: „Sovietmečiu būta didelių leidybos projektų, parengti daugelio rašytojų *Raštai*, tačiau pateikti veikalus a u t e n t i š k a i (retinta mano – Dž. M.) kliudę ideologiniai barjerai, nebuvo galimybių remtis Vakarų tekstologine praktika. Klestėjo ne vien iš šalies primesta, tačiau ir patriotų liuanistų tautiniais motyvais puoselėta samprata, jog veikalai pirmiausia turi auklėti visuomenę, žadinti jos dvasią, taigi privalo būti plačiai paskleisti liaudyje, jai suprantami. Tai vertė atsiriboti nuo rimtesnių tekstologinių pretenzijų planuojant klasikų leidybą, derinti net mokslinio užmojo publikacijų, pavyzdžiui, *Lituanistinės bibliotekos* serijos knygų rengimo principus prie populiarinimo tikslų“.

(Valančius, 1952, p. 154). Vėliau, 1978 metais, *Vaikų knygelė* dar kartą lietuvių išėivių išleidžiama JAV, Putname.

1952 metų leidimas, kurio viršelį sukūrė Vytautas Kazimieras Jonynas (1907–1997), yra patraukęs ir dailėtyrininkės Korsakaitės (2001, p. 18) dėmesį: „Meistriškas viršelio piešinys, regis, nubrėžtas iš karto, tik retkarčiais atitraukiant pieštuką nuo popieriaus. Laisva baltų bei pilkų plotmių konfiguracija raudoname fone kiek primena kryžių. Dailininkui būdinga moderni piešinio ir kompozicijos samprata, tačiau viršelyje sukurtas baso piemenuko su atversta knyga rankose įvaizdis – tradicinis. Lietuvių vaikų knygų grafikoje jis ne kartą pieštas pradėdant XIX a. pabaigos – XX a. pradžios elementorių viršeliais, baigiant šiuolaikinės vaikų poezijos iliustracijomis. O pats piemenėlio motyvas pirmą kartą atsirado kaip tik M. Valančiaus knygelės paveikslėliuose, nors, išskyrus „Petronėlės“ iliustraciją, dar nebuvo ryškiau įprasminta“.

Kitų iliustracijų leidinyje įdėta nebuvo. Knygelės leidėjai Amerikoje susidūrė su lietuviškų raidžių šrifto trūkumu, tad tekste lietuviškoji *ė* keičiama į *ē*, pavyzdžiui, sakiny *Šis ėmė ir nunešęs pasakė kaip liepiamas* užrašomas taip: *Šis ēmē ir nunešęs pasakē kaip liepiamas* (Valančius, 1952, p. 93) ir t. t. Verta paminėti ir tai, kad anuomet „Gabijos“ leidykla išleido ir daugiau knygų vaikams ir jaunimui. Kai kurios jų reklamuojamos *Vaikų knygelės* pabaigoje: Vinco Pietario *Lapės pasaka*, Lazdynų Pelėdos *Motulė paviliojo*, Stepono Zobarsko *Doleris iš Pitsburgo* ir kitos.

Įdomus, savitas Putname (JAV) parengtas 1978 metų leidimas. Jį išleido išėivių vaikų žurnalas *Eglutė*. Kaip pastebi Korsakaitė (2001, p. 18), „[k]nygos atsklandos ir užsklandos, kaip ir viršelis, menkai siejasi su M. Valančiaus apsakymais ir, atrodo, buvo tiesiog parinktos iš „Eglutės“ iliustracijų (autorystė nenustatyta)“. Svarbu paminėti, kad vienas iš *Eglutės* steigėjų – kunigas, kultūrininkas Pranciškus Mykolas Juras (JAV labiau žinomas kaip Francis M. Juras) (1891–1980) buvo kilęs iš Šiaulių krašto, Bridų kaimo. Jį dėl plačios šviečiamosios veiklos Juozas Eretas yra pavadinęs „užjūrio Valančiumi“ (Tumėnas, 2016).

Verta atsiversti kalbininko Stasio Tumėno straipsnį, kuriame jis rašo apie šią mažai mums girdėtą asmenybę. Į „JAV jis emigravo dar XX a. pradžioje – 1912 m. <...> Dirbdamas pastoracinį darbą Lawrence šv. Pranciškaus katalikų parapijoje P. Juras puikiai suvokė, kad lietuviybės dvasią būtina ugdyti ir išėivių vaikams. 1949 m. P. Juras prikalbino B. Brazdžionį kartu steigti ir poetui redaguoti vaikų žurnalą (kai kuriuose šaltiniuose vadinamas laikraščiu) „Eglutė“. 1950–1959 m. „Eglutė“ leista Lawrence, o nuo 1959 m. – Putname. Per metus pasirodydavo 10 numerių“ (Tumėnas, 2016). Galbūt bendradarbiaudamas *Eglutėje* Juras vienaip ar kitaip buvo susijęs ir su Valančiaus *Vaikų knygelės* leidyba? Šiame kontekste verta paminėti, kad plačiau apie Juro gyvenimą ir veiklą pasakojama naujoje Tumėno knygoje *Gyvenimas Lietuvai: nuo Bridų iki Čikagos* (Tumėnas, 2023). Įdomus ir dar vienas dalykas, susijęs su 1978 metų leidimu. Knygos egzemplioriuje, saugomame Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešojoje bibliotekoje, tarp knygos puslapių šių eilučių autorė rado ir įdomų dokumentą (laišką), liudijantį apie tais metais išleistos *Vaikų knygelės* reklamos, platinimo aplinkybes. Lietuvių katalikų mokslo akademijos lydraštis atspausdintas rašomąja mašinėle:

Malonus Kun. Daktare.

1979 m. bal. 10 d.

Šiemet VAIKO metai. Ta proga vaikų laikraštis EGLUTĖ išleido naują VAIKŲ knygelės laidą, kurios vieną egz. siunčiame Tamstai ir prašome paminėti VARPELY. Gi kitą egz. malonėkit parduoti DARBININKUI tam pačiam tikslui. Knygelės kaina 3 doleriai, gaunama pas leidėjas.

Linksmų ir malonių VELYKŲ švenčių!

Su tikra pagarba J. Vembrė

(Parašas)

373-K-St. S. Boston, MA 02127

Šį lydraštį parašė Juozas Vembrė, Amerikos lietuvių kultūros archyvo (ALKA) išdinininkas, lietuvių išeivių spaudos JAV bendradarbis. Kol kas nėra tiksliai žinoma, kas yra šio lydraščio adresatas, nepaisant to, iš šio dokumento paaiškėja labai prasminga detalė – išleisti Valančiaus *Vaikų knygelę* paskatino Jungtinių Tautų iniciatyva 1979 metus paskelbti tarptautiniais Vaiko metais (*International Year of the Child*, 1979).⁶

2001-aisiais, jubiliejiniiais Valančiaus metais, išėjo pirmas naujai rengiamų *Raštų* tomas. „Redakcinėse pastabose“ teigiama, kad pradėdamas leisti visas Valančiaus kūrybinis palikimas (Vanagas, 2001, p. 799). Planuota išleisti istoriografinius veikalus, pamokslus, katechetinius ir teologinius raštus, pastoracinius laiškus, dienoraščius, korespondenciją ir dokumentus (šiuo metu yra išleisti 6 tomai).

Raštus pradėta leisti nuo svarbiausių ir labiausiai į kultūrinę apyvartą įėjusių tekstų – grožinių kūrinių. *Raštus* parengė Vytautas Vanagas (1930–2017), tekstus redagavo kompetentinga Valančiaus raštų redaktorė Birutė Vanagienė. Šis leidimas skirtas ir mokslo reikmėms. Pirmą kartą Valančiaus raštų leidybos istorijoje tekstai pateikiami dvejopai: kairėje knygos pusėje spausdinamas rankraščių ar pirmųjų leidimų transliteruotas tekstas, o dešinėje – perredaguotas bendrine kalba. Paaiškinimuose apibrėžiami žemaičių kretin-giškių tarmės vertimo į bendrinę kalbą principai.

Aptariamoji *Vaikų knygelė* pateko į pirmąjį *Raštų* tomą. Čia publikuojami ir į ankstes-nius rinkinius neįėję didaktiniai apsakymai, pavyzdžiui, „Dievobaimingas vaikiukas“ ir kiti. *Raštai* pradėdami literatūrologo Juozo Girdzijausko įvadinio straipsniu „Vyskupas Motiejus Valančius tautos gyvenime ir kultūroje“ (Valančius, 2001, p. V–XVI).

Paaiškinimuose apibūdinama rašytojo autografų būklė, nurodoma jų saugojimo vieta, kūrinių leidybos istorija. Pažymimi įvairūs rankraščių taisyimai: braukymai, apsirikimai ir pan. Spausdinami tekstai komentuojami. Komentarai parengė Vanagas. Juose aptariami vietovardžiai bei istoriniai įvykiai, grožinių kūrinių prototipai. Pavyzdžiui, rašoma apie garsiajame apsakyme „Mikė melagėlis“ minimą kleboną Dausiną. Apie šį asmenį „Bibliografiniuose duomenyse ir tekstų komentaruose“ pateikiama tokios informacijos: tai Jokimas Dausinas (1775–1831), Mosėdžio klebonas nuo XIX amžiaus pradžios iki mir-ties (Ibid., p. 804). Tokie komentarai labai aktualūs Valančiaus tekstų interpretuotojams.

Valančius, kurdamas grožinį tekstą – meninės fikcijos pasaulį, ištiesai remiasi savo matyta aplinka, gyvenimo realijomis, jų netgi nesistengdamas modifikuoti. Ši aplinka

⁶ Šiame kontekste verta prisiminti, kad Lietuvos Respublikos Seimas 2007 metus buvo paskelbęs Vaikų kultūros metais.

(žmonės, vietos, įvykiai) tiesiog perkeliama į grožinių kūrinių pasaulį. Tai įdomus kūrybinės psichologijos fenomenas. Ankstyvosios lietuvių prozos fone Valančiaus kūrinių autentiškumo dimensija, pasireiškianti tiesioginėmis gyvenamosios vietos „citatomis“, turi visai apčiuopiamą prasmę. Empirinės detalės, konkretybės, buitės smulkmenos atkuria XIX amžiaus dvasią, jos koloritą. *Raštuose* specifinės Valančiaus vartotos sąvokos taip pat paaiškinamos. Štai *vingrai* – tai modifikuotas vengrų pavadinimas; taip vadinti visi XIX amžiaus pirmoje pusėje iš Austrijos-Vengrijos į Lietuvą atkeliavusieji prekyautojai žoliniais vaistais, nors dažniausiai jie būdavę ne vengrai, o Galicijos slavai (Ibid., p. 806). Sociolingvistams įdomi pastaba, jog lietuviams Valančius vadino aukštaičius (Ibid., p. 807). Valančiaus (ir kitų žemaičių) vartojama *Žvėdų žemė* – tai Švedų žemė, Švedija; plg. latvių *zviedrs* ‘švedas’ (Ibid., p. 811).

Žinoma, rengiant naujuosius *Raštus* sumaniai pasinaudota 1972 metų Valančiaus raštų leidimui parengtais komentarais, tačiau jie tikslinti ir gerokai išplėsti, pridėta į ankstesnįjį raštų leidimą neįėjusių kūrinių aiškinimų.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad naujieji *Raštai* yra su iliustracijomis. Čia pateikta ne tik visų spausdinamų kūrinių pirmųjų leidimų antraštiniai puslapiai, bet ir visos penkiolika spalvotų iliustracijų (kaip minėta, dailininkas nežinomas).

Kalbant apie seniai išleistų knygų perleidimą šiandien, būtina akcentuoti, kad grožiniuose kūriniuose svarbu išlaikyti teksto autentiškumą, laikytis autoriaus valios. Pakeitus tekstą, pasikeičia ir literatūros kūrinys, jo meninis pasaulis.

Autentiškumo paieškos – svarbus ir šiandien ypač produktyvus archajiško, nuo mūsų laikų nutolusio teksto perskaitymo kodas, teikiantis galimybę kalbėti apie XIX a. diskursą, neabejotinai to laiko tekstui duodantis garantiją išsilaikyti, nepasenti, būti skaitomam. Šis kodas leidžia kalbėti apie praėjusio laiko kultūrinės, literatūrinės reikšmes. Skaityti autentišką Valančiaus tekstą – tai praėjusios epochos vaizdą išvysti tuo metu gyvenusio žmogaus akimis. Niekas taip gerai negali paliudyti negrižtamai dingusių laikų kaip tuo metu gyvenęs ir kūręs žmogus.

Vaikų knygelė ir visi kiti Valančiaus kūriniai šiuolaikiniam skaitytojui vertingi pažintiniu požiūriu. Tačiau ne tik pažintinė teksto funkcija šiuo atveju svarbi. Labai aktualu epochos koloritas, sklindantis iš Valančiaus prozos puslapių. Šį archajišką „kvapą“ perteikia visi kūrinio sluoksniai. Čia svarbu viskas: ir nesuskaičiuojamos autentiškos detalės – didžiulis empirikos lobynas (detalus kaimo aplinkos, daiktiškojo pasaulio fiksavimas); žmogaus elgesio, veiksmų, jo motorikos, o kartais ir mąstymo tikslus aprašymas. Reikšminga ir kūrinio kalba – intonacijos, sintaksinės konstrukcijos, žodynas, tarminės lytys... Būtent taip kažkada Valančiaus ranka užrašytas ir išlikęs popieriuje devynioliktasis amžius negali tapti vien mitu – rašytiniuose šaltiniuose jis pulsuoja gyvybe, kiekviena teksto detalė prabyla į mus, vos atsivertusius autentikos matmenį eksponuojančią knygą. Iš tikrųjų dabar „Valančiaus didaktizmas, neturįs nei praktinės vertės, nei poveikio, <...> yra savotiška egzotika, įgaunanti estetinę vertę (retinta mano – Dž. M.), suvokiama kaip archajinis praėjusių laikų dvelksmas“ (Zaborskaitė, 1992, p. 7). Šiuolaikiniam skaitytojui labai svarbu, kad Valančiaus sukurtas XIX a. Lietuvos kaimo paveikslas „išlaiko gyvenimui būdingas empirines formas“ (Vanagas, 1978, p. 92). Todėl taip svarbu praeities

rašytinį palikimą leisti kaip galima mažiau pakeista, „sudabartintą“. Kūrinio autentiškumo dimensiją padeda išsaugoti kuo mažesnis įsikišimas į spausdintinį Valančiaus *Vaikų knygelės* originalą.

Būtina paminėti ir atskirais leidiniais išėjusius Valančiaus apsakymus, skirtus mažiesiems skaitytojams. Bene dažniausiai buvo leidžiamas apsakymas „Mikė melagėlis“ arba tokiu pačiu pavadinimu pavadintas 2–6 apsakymų rinkinėlis (išleista 1976 m. [rinkinėlį sudarė 6 apsakymai], 1980 m. [taip pat], 1991 m. [2 apsakymai], 2018 m.). Leidiniai gausiai iliustruoti, didelio formato. Kartais pasakojama trumpesnė (adaptuota) istorija. Pavyzdžiui, tokią knygelę apie Mikę melagėlį 2018 metais išleido leidykla „Dajalita“. Tai irgi galimas kelias pritaikant mažajam skaitytojui senuosius lietuvių literatūros tekstus.

Išvados ir apibendrinimai

Vaikų knygelės leidimai (1868 m. Tilžėje, 1868 m. (nenurodant vietos ir laiko), 1891 m. (su 1864 m. kontrafakcija), 1905 m. Bitėnuose, 1907 m. Bitėnuose, 1918 m. Vilniuje, 1928 m. Kaune, 1931 m. Kaune, 1952 m. Niujorke, 1972 m. Vilniuje, 1978 m. Putname, 1992 m. Vilniuje, 2001 m. Vilniuje) atskleidžia painius pirmosios lietuvių vaikų literatūros knygos leidybos ir redagavimo kelius. Tie keliai atspindi ir Lietuvos istoriją, ir lietuviškų tekstų redagavimo istoriją (spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo metus, kontrafakcijos reiškinių, lietuvių išeivijos Jungtinėse Amerikos Valstijose kultūrinius darbus, sovietmečio ideologijos nuostatas ir praktiką ir kt.). Skirtingų leidimų nuosekli peržvalga leidžia pamatyti redagavimo skirtybes (seminaristų (?), Balčikonio, Kuodžio, Vanago ir Vanagienės), kol pagaliau ateita prie modernios šiandieninės leidybos, kai skaitytojui pateikiamas kuo autentiškesnis lietuvių prozos klasiko tekstas (tekstai pateikiami dvejopai: kairėje knygos pusėje spausdinamas rankraščiu ar pirmųjų leidimų transliteruotas tekstas, o dešinėje – perredaguotas bendrine kalba) (2001 metų *Raštų* leidimas). Galima sakyti, kad šis naujausias Valančiaus *Vaikų knygelės* leidimas geriausiai išsaugo didžio žemaičių rašytojo autentiško teksto bruožus ir atspindi 1868 metų spausdintinį originalą.

Šiame straipsnyje pirmą kartą apžvelgti visi Valančiaus *Vaikų knygelės* leidimai, bendriausios ir svarbiausios jų tendencijos. Detali, išsami tekstologinė *Vaikų knygelės* leidimų lyginamoji analizė reikalautų kitokio užmojo ir kito žanro mokslo darbo – plačios apimties studijos. Įdomi ir turtinga, gausi keliolikos *Vaikų knygelės* leidimų medžiaga yra aktuali lietuvių literatūrai ir kultūrai, nusipelno nuodugnaus ištyrimo.

Balieka dar sykį pakartoti, kad būtina išleisti faksimilinę *Vaikų knygelę*. Tai būtų puiki dovana ne tik mokslininkams, plačiajai visuomenei, bet ir akademiniam jaunimui, ir vaikams, kurie galėtų pavartyti autentiško formato senąją knygą ir geriau įsivaizduoti nutolusią epochą, kai buvo pradėta kurti lietuvių vaikų literatūra (plg. su taip išleistu Martyno Mažvydo *Katekizmu*), nes dabar pirmasis leidimas sunkiai prieinamas. Pagaliau tai būtų gražus dėmesio ženklas ir prasmingiausias suvenyras 150-ojo lietuvių vaikų literatūros gimtadienio jau sulaukusiai lietuvių vaikų literatūrai. Jau 2001 metais, minint klasiko Valančiaus 200-ąsias gimimo metines, tokią mintį kėlė Korsakaitė, šią dailėtyrininkės mintį akcentavo ir šių eilučių autorė, recenzuodama Valančiaus *Raštų* (2001) I tomą

(Maskuliūnienė, 2004, p. 342). Pagaliau faksimilinė *Vaikų knygelė* (nedidelio formato (kaip dokumento originalo), su spalvotais piešiniais, specialaus pageltusio popieriaus... – šiuaolaikinės poligrafijos galimybės didelės) dabartiniam skaitytojui vaizdžiausiai perteiktų Valančiaus epochos ir pirmosios lietuvių knygelės vaikams dvasią.

Šaltiniai

- Valančius, M. (1868). *Wajku kningiele*. Su abrozdelejs, [Tilžė].
- Valančius, M. (1864 [1891]). *Vaikų knigele* paraszyta kunigo Motiejaus Volonczausko. Vilniuje.
- Valančius, M. (1905). *Vaikų knygelė*. Bitėnai.
- Valančius, M. (1907). *Vaikų knygelė*. Bitėnai.
- Valančius, M. (1918). *Vaikų knygelė*. Vilnius.
- Valančius, M. (1928). *Vaikų knygelė*. Kaunas: „Sakalo“ bendrovė.
- Valančius, M. (1931). *Vaikų knygelė*. In *Valančiaus raštai* (p. 1–98). Kaunas: Spindulio B-vės spaustuvė.
- Valančius, M. (1952). *Vaikų knygelė*. Niujorkas: Gabija.
- Valančius, M. (1972). *Vaikų knygelė*. In M. Valančius. *Raštai* (p. 38–112). Vilnius: Vaga.
- Valančius, M. (1978). *Vaikų knygelė*. Putnamas.
- Valančius, M. (1992). *Vaikų knygelė*. Vilnius: Vyturys.
- Valančius, M. (2001). *Vaikų knygelė*. In M. Valančius. *Raštai, I* (p. 1–121). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Literatūra

- Balčikonis, J. (1931). Redaktorius prakalba. In *Valančiaus raštai* (p. III–VI). Kaunas: Spindulio B-vės spaustuvė.
- International Year of the Child* (1979). Note / by the Secretariat, United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/4925>
- Korsakaitė, I. (2001). Ta knygelė vaikams labai patiko. *Rubinitis*, 2(18), 15–19.
- Kuodys, L. (1928). Redakcijos prakalba. In M. Valančius, *Vaikų knygelė* (p. 3). Kaunas: „Sakalo“ bendrovė.
- Lietuvos TSR bibliografija* (1988), 2, 1862–1904. Kn. 2. R–Ž. Vilnius: Mintis.
- Maskuliūnienė, Dž. (2001). Iš stebuklingosios vyskupo Motiejaus Valančiaus kišenės. *Rubinitis*, 2(18), 10–14.
- Maskuliūnienė, Dž. (2003). XIX a. lietuvių didaktinė proza: tekstologinis aspektas. In *Aktuālas problēmas literatūras zinātnē*, 8 (p. 121–129). Liepāja: LiePA.
- Maskuliūnienė, Dž. (2004). Motiejus Valančius, *Raštai* 1–2. *Archivum Lithuanicum*, 6, 339–344.
- Maskuliūnienė, Dž. (2018). Motiejaus Valančiaus „Vaikų knygelei“ ir lietuvių vaikų literatūrai – 150 metų. *Aušros alėja*, 4, 12–17.
- Meškauskaitė, A. (sudaryt.) (2021). *Jas tuomet skaitė vaikai. Dariaus Lebedzinsko vaikiškų knygų kolekcijos apžvalga*. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 9–11.
- „Motiejus Valančius“ (1952). In M. Valančius, *Vaikų knygelė*. Niujorkas: Gabija.
- „Pratarmė“ (1972). In M. Valančius, *Raštai, I* (p. 5–6). Vilnius: Vaga.
- Subačius, P. (2001). *Tekstologija. Teorijos ir praktikos gairės*. Vilnius: Aidai.
- „Trumpa biografija vyskupo Motiejaus Valančiaus“ (1905). In M. Valančius, *Vaikų knygelė*, (p. 1–9). Bitėnai.
- Tumėnas, S. (2016, gegužės 27). Lietuvis iš Bridų kūrė lietuviškąjį Amerikos gyvenimą. *Šiaulių kraštas*, priedas *Atolankos*, 102 (7277), 2; 7.
- Tumėnas, S. (2023). *Gyvenimas Lietuvai: nuo Bridų iki Čikagos*. Vilnius: Žuvėdra.

- Vanagas, V. (1972). Motiejus Valančius. In M. Valančius, *Raštai, I* (p. 7–36). Vilnius: Vaga.
- Vanagas, V. (1978). *Realizmas lietuvių literatūroje*. Vilnius: Vaga.
- Vanagas, V. (2001). Redakcinės pastabos. In M. Valančius, *Raštai, I* (p. 799–802). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Venckienė, J. (2007). *Lietuvių bendrinės kalbos pradžia: idėjos ir jų sklaida (1883–1901)*: disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2007.
- Zaborskaitė, V. (1982). *Literatūros mokslo įvadas*. Vilnius: Mokslas.
- Zaborskaitė, V. (1992). Margas Motiejaus Valančiaus prozos pasaulis. In M. Valančius, *Vaikų knygelė* (p. 5–12). Vilnius: Vyturys.